УДК 655.413:37:027.54](477.83/.86)"192/193"

БОГДАН ЗАКЛИНСЬКИЙ І УЧИТЕЛЬСЬКИЙ ВИДАВНИЧИЙ ПРОЦЕС У ГАЛИЧИНІ 20–30-х рр. XX ст.
(із матеріалів родинного архівного фонду Заклинських у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України)

Єлисавета Домбровська

молодший науковий співробітник відділу рукописів
ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України

Звертаючись до теми галицьких видавництв міжвоєнного періоду, які мали за мету видавати літературу, що служила би вихованню молодого покоління українців, тобто українські шкільні підручники, дитячі книжки, а також літературу педагогічного та методичного змісту для учителів початкової та середньої школи, треба насамперед говорити про видавництва учительських товариств: "Українського Педагогічного Товариства" (УПТ, пізніше дістало назву "Рідна школа"), яке бачило своє завдання насамперед у виданні навчальної літератури, яка би могла витіснити зденаціоналізовані державні підручники для українських шкіл, і професійного товариства "Взаїмна Поміч українського Вчительства" (ВПУВ).

Якщо видавнича діяльність "Рідної школи" останнім часом активно досліджується, то цього не можна сказати про професійне товариство "Взаїмна Поміч українського вчительства". Наприклад, у недавно виданому дослідженні Г. Корнєєвої про видання дитячої книжки аналізується видавнича діяльність "Рідної школи" і обговорення її на сторінках часопису "Учитель"[1], і майже немає згадки про товариство ВПУВ і "Учительське Слово". Діяльність ВПУВ у сучасних дослідженнях перебуває ніби в тіні "Рідної школи". Це справедливо стосовно періоду до Першої світової війни, але у 20–30-ті рр. видавничий процес "Рідної школи" перестав задовольняти учительську громадськість (свідчення цього знаходимо у виступах на Першому українському педагогічному конгресі, який відбувся у Львові 2-3 листопада 1935 р.[2]), натомість почала активно розвиватися видавнича діяльність товариства ВПУВ, особливо періодичних видань.

© Домбровська Є., 2008

[1] *Корнєєва Г.* Українська дитяча книжка Галичини (друга половина XIX ст. — 1939 р.): Історико-книгознавчий аспект / Львівська галерея мистецтв; Музей "Русалка Дністрова"; Музей-садиба Маркіяна Шашкевича.— Львів, 2004.

[2] *Вальо М.* Книговидавнича діяльність Українського педагогічного Товариства "Рідна школа" (Бібліографічний огляд) // Товариство "Рідна школа": Історія і сучасність: Науковий альманах / Упоряд. і наук. ред. *Д. Герцюк, С. Ярема.*— Львів, 2001.— Ч. 1.— С. 117.

У попередніх статтях ми вже торкалися питання видавництва часописів як УПТ, так і товариства ВПУВ[3], тому тут хотіли би зупинитись докладніше на питанні книжкового видавництва і діяльності товариства ВПУВ у цьому контексті, спираючись на дослідження листування Богдана Заклинського, який власне перебував у центрі вирішення цього питання. До цього спричинилося дослідження Б. Заклинського "Українські учителі в літературі", яке спонукало дослідника до активного листовного спілкування з галицькими учителями-письменниками. Листи учителів-письменників Петра Кривоносюка, Івана Филипчака, Івана Федорака (псевдонім Іван Садовий), Марійки Підгірянки, Володимири Жуковецької (псевдонім Вільшанецька), Михайла Приймака та інших[4] віддзеркалюють багато проблем, що хвилювали на той час письменників, серед яких найболючіша — видання власних творів. Отже, основним стрижнем нашого дослідження буде проблема видання творів учителів-письменників.

Приступаючи до обговорення цієї проблеми, хочемо відразу зазначити одну з найбільших її причин. Окрім польської цензури, — це недостатнє фінансування, адже видавництва не могли бути самоокупними, бо книжки як для учителів, так і для дітей, мусили бути дешевими, інакше їх би не купували. Ця теза стосується не тільки видавництв, які мали справу з літературою з педагогічної сфери, але й усіх українських видавництв у міжвоєнний період в Галичині. Рятуючи своє фінансове становище, видавці старалися розповсюджувати свої книжки поза межами Польщі. Свідчення цього знаходимо і серед листування Б. Заклинського, як наприклад, лист із видавництва "Добра книжка" з подякою адресату за допомогу в розповсюдженні своїх видань на Закарпатті[5]. Б. Заклинський, що працював після Першої світової війни до 1928 р. на Закарпатті, використовував свої попередні зв'язки і багатьом видавництвам

[3] *Домбровська Є.* До історії періодичних видань учительського професійного товариства ВПУВ // Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. та повідомл. 7 Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 17-18 трав. 2002 р. / За ред. *М. М. Романюка.*— Львів, 2002.— С. 106-112; Матеріали до історії видання українських учительських часописів у Галичині (кінець XIX — початок XX ст.) // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника: Зб. наук. пр.— Львів, 2003.— Вип. 11.— С. 243-254.

[4] Серед епістолярної спадщини Б. Заклинського ми знайшли конверт, на якому фондоутворювач олівцем склав список учителів-письменників, про яких, очевидно, збирався писати в книжці. Ось цей список: "Ковалів, Грінченко, Черкасенко, Тищенко, Колцуняк, Гриневичева, Підг[ірянка], Ярошинська, Ясінчук, Гаврищук, Русова, Крайнік, Чайківська, Літинська, Малицька, Попович, Куцій, Вавричевич, співробітники Шляху і Учительського Слова".— Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів (далі — ЛНБ. Відділ рукописів).— Ф. 48, оп. 1, од. зб. 26г. (тут і далі всі посилання на рукописні фонди стосуватимуться тільки архівного фонду № 48).

[5] ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 48, оп. 1, од. зб. 27г.

давав адреси потенційних покупців, тим самим сприяючи розповсюдженню галицької книжки серед українців Закарпаття.

В українців не вистачало також фінансів для заснування видавництв. Польська держава, на відміну від австрійської (яка, наприклад, субсидувала видавничу діяльність УПТ), жодним способом не підтримувала українські видавництва. На жаль, і потужні учительські товариства не спішили спонсорувати українські видавництва, навіть дитячі. Як це сталося з Михайлом Тараньком, який відкрив дитяче видавництво на заощаджені під час військової служби кошти. Спочатку він мав ідею відновити часопис "Дзвінок" і просив допомоги в товариства УПТ, але йому відмовили у фінансовій підтримці. Потім звернувся до Генрика Коваля, який працював над відновленням ВПУВ після війни, та після наради дирекції ВПУВ йому теж було відмовлено[6]. І це незважаючи на те, що видавництво "Світ дитини" врешті було відкрите і працювало згідно з видавничими планами ВПУВ.

Так само, тобто на свої власні кошти, зароблені під час війни, відкрив своє видавництво Микола Матвійчук, про що довідуємося з його листів до Богдана Заклинського: "За часів окупації я взяв ся до купецтва — як і другі це робили. — Торгував мнясом і з того жив. Спершу тяжко було жити — бо грошей обмаль було, але відтак я розжив ся — бо грошей вдалось роздобути"[7].

Григорій Гануляк теж заробляв кошти для свого видавництва "Русалка" ще під час Першої світової війни, — видавав поштові картки, як свідчить його лист до Б. Заклинського від 27 липня 1917 року[8].

Щодо листів М. Матвійчука до Б. Заклинського 1927–1928 рр., то вони стосуються і написані з приводу видання праці адресата "Методика устного і письменного стилю для всіх шкіл", яка вийшла у 1929 р. В цих листах є цікава інформація про задуману і змінену назву видавництва М. Матвійчука і причини цієї зміни. Відомо, що видавництво задумувалося під назвою "Нова українська школа і СКА" М. Матвійчука", та змушене було у 1928 р. відмовитись від неї через судові справи, пов'язані з мапою України, яка була поміщена у вищеназваній книжці Б. Заклинського. В результаті книжка вийшла без мапи "Накладом М. Матвійчука, хоча перед тим в листах повідомлялося, що мала вийти під назвою "Нова школа…"[9].

Не можемо оминути увагою цікавий нюанс у листуванні між адресатом і М. Матвійчуком — своєрідну дискусію про мову. Богдан Заклинський

[6] *Корнєєва Г.* Українська дитяча книжка Галичини (друга половина XIX ст. — 1939 р.): Історико-книгознавчий аспект / Львівська галерея мистецтв; Музей "Русалка Дністрова"; Музей-садиба Маркіяна Шашкевича.— Львів, 2004.— С. 125.

[7] ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 48, оп. 1, од. зб. 40ж.— Арк. 5.

[8] Там само.— Од. зб. 25г.— Арк. 1.

[9] Там само.— Од. зб. 40ж.— Арк. 28-30.

був схильний до того, щоби в Галичині наслідувати варіант мови східної України. М. Матвійчук дотримувався іншої думки, він вважав, що не слід відкидати в угоду східної мови гарні слова, які вживає народ в Галичині, як наприклад, *цукерки, рахувати, завжди* та інші: "…в висновках на тему правильности чи неправильности мови — треба бути дуже обережним. Не можна забувати, що наша мова має велике богацтво слів і форм. І ми тої прикмети не можем ущуплювати — противно мусимо стреміти до того, щоби нашу мову збогачувати новими надбаннями"[10]. Ця думка видається нам дуже слушною і актуальною тепер, коли, на жаль, внаслідок довгого функціонування української мови в умовах радянської системи, ми незворотньо втратили можливість затримати в українській літературній мові лексику галицької говірки, внаслідок чого збіднили синонімію української мови.

На відміну від М. Матвійчука, Григорій Гануляк цурається галицизмів і підганяє мову у своїх виданнях під східні зразки. Наприклад, він проти вживання таких слів, як *ґазда, ґаздиня,* вважаючи, що ці слова вживаються тільки на Лемківщині[11], хоча вони вживалися також на Бойківщині і Гуцульщині.

Богдан Заклинський завжди був сповнений видавничих планів. Якщо в довоєнні часи, а також у період Першої світової війни та УНР він частково зміг їх реалізувати[12], то в міжвоєнний період здійснити цього не вдавалося, незважаючи на постійні намагання. Ще у 1928 р. він звертався до Матвійчука з ідеєю видавати так звану "Практичну бібліотеку"[13]. Мабуть, в такій серії він планував опублікувати куховарську книжку Осипи Заклинської і свою книжку "Забави". Але М. Матвійчук відмовився, мотивуючи фінансовими проблемами, а запропоновані праці порадив видати у видавництві Григорія Гануляка, який в свою чергу пише, що може видати "кухню вітамінову", а щодо творів Б. Заклинського, то видасть тільки такі, які мають "загально-народній характер, нпр. Товариські забави", "бо така книжка піде поміж народ і я видаю лише популярні видання, призначені для народу". І далі зазначає: "Инших спеціальних видань, напр[иклад] педагогічного характеру я би не видав, хочби тому, що не хочу робити конкуренції п. Матвійчукови"[14]. Щодо видання книжок "педагогічного характеру", то, можливо, йдеться про вищеназване дослідження, для якого вже тоді Б. Заклинський шукав видавця.

[10] ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 48, оп. 1, од. зб. 40ж.— Арк. 31зв.
[11] Там само.— Од. зб. 25г.— Арк. 8.
[12] Див.: *Домбровська Є.* Видавнича діяльність Богдана Заклинського // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника: Зб. наук. пр.— Львів, 2004.— Вип. 12.— С. 447-463.
[13] ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 48, оп. 1, од. зб. 40ж.— Арк. 25-25зв.
[14] Там само.— Од. зб. 25г.— Арк. 6.

Якщо взяти до уваги, що після 1928 р. М. Матвійчук почав спеціалізуватися тільки у виданні дитячої літератури, то літератури педагогічного характеру, окрім як педагогічним товариствам, видавати було нікому.

З цього приводу можна було б зауважити, що львівські видавці-українці старалися не робити конкуренції один одному. Хоча правил етикету у видавничому бізнесі дотримувалися не всі. Олена Кисілевська, навпаки, погрожувала, що спеціально видасть іншу кухарську книжку, щоби Г. Гануляк зазнав втрат у виданні "Кухні вітамінової" О. Заклинської через те, що він взявся видати її на кращих фінансових умовах для авторки, ніж це готова була зробити редакторка "Жіночої долі". О. Кисілевська особливо дбала про фінансову окупність своїх видань. Відмовляючи Б. Заклинському надрукувати якусь річ, перекладену з польської, у листі від 24.08.1930 адресантка так мотивувала свою відмову: "Ваш перевід з польського інтересний, але знаєте що? його варто якось цілком переробити бо Варшава та Стахи[15] нині такі не популярні що ми таки побоялись заризикувати. Взагалі нам треба зразків "порадности" це безперечно, але коби то на інших примірах от хотьби на чеських"[16].

У 1930-х рр. проблема фінансування учительських видань стала настільки гострою, що спровокувала конфлікт між керівництвом учительського товариства та учителями-"робітниками пера" (як вони себе називали). Конфлікт полягав у тому, що учителі-письменники звинувачували провід ВПУВ у витраті великої суми грошей на купівлю будинку для адміністрації, замість того, щоби фінансувати видавничі та інші культурні проекти[17]. Незадоволення станом фінансової діяльності у проводі ВПУВ у 1930 рр. докладно описується у листах відомого педагога і психолога Петра Кривоносюка до Б. Заклинського, про що є інформація у нашій статті "Листи Петра Кривоносюка до Богдана Заклинського з приводу видання дослідження "Українські учителі в літературі"[18]. Тут акцентуємо увагу на видавничому аспекті цього питання.

Не можна сказати, що провід ВПУВ не робив спроб видання педагогічної фахової літератури. "Педагогічно-наукова комісія" ВПУВ зробила спробу видавати квартальник "Педагогічна бібліотека". Цю комісію, яка була створена при ВПУВ у грудні 1922 р., очолив Іван Ющишин, колишній редактор часопису "Учитель", а пізніше редактор усіх періодичних

[15] Варшава та Стахи — Польща та поляки (пояснення Ростислава Заклинського).
[16] ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 48, оп. 1, од. зб. 35є.— Арк. 2.
[17] Там само.— Од. зб. 35к.— Арк. 2зв.
[18] *Домбровська Є. М.* Листи Петра Кривоносюка до Богдана Заклинського з приводу видання дослідження "Українські учителі в літературі" // Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. та повідомл. 9 Всеукр. наук.-теорет. конф. / За ред. *М. М. Романюка.*— Львів, 2005.— С. 611-615.

видань ВПУВ (“Учительське Слово”, “Шлях виховання й навчання”, “Методика”). На видання книжок квартальника спеціально були збільшені членські вклади на 50 соток місячно, за це кожен член товариства мав одержувати щороку 4 книжечки “Педагогічної бібліотеки”. Квартальник був призначений для “популяризації педагогічних наук серед українського вчительства, головно народнього”[19]. Серед кореспонденції Б. Заклинського є лист І. Ющишина від 15 жовтня 1927 р. із запрошенням до співпраці[20]. Авторам було обіцяно гонорар 5 золотих за 1 сторінку друку[21].

На жаль, видання “Педагогічної бібліотеки” не здійснилось, вийшла тільки (1928) брошура С. Сірополка “Дальтон-Плян в шкільному вихованню та навчанню”.

Але навіть якщо ця спроба може служити оправданням проводу ВПУВ щодо фахової педагогічної літератури, то питання видання художніх творів учителів-письменників взагалі не розглядалось.

Тепер звернімось до листів учителів-письменників. Якщо у згаданих листах Петра Кривоносюка видавнича проблема постала перед нами у найбільш радикальному, конфліктному прояві, то в листах письменника Івана Филипчака, одного з найактивніших кореспондентів Б. Заклинського, є більш спокійний і врівноважений погляд на проблему. Листи ці особливо цінні тим, що в них є докладна інформація про діяльність видавничої кооперативи Самбірського відділення ВПУВ, яка робила спробу вирішити проблему видання творів учителів-письменників.

У першому ж листі Б. Заклинський просить адресата висловитися щодо наміру “…згуртувати укр[аїнських] учительських письменників”[22]. І. Филипчак запропонував гуртуватися навколо відділу ВПУВ у Самборі, тобто навколо згаданої вище видавничої кооперативи, якою керував І. Филипчак і яка була задумана і, мабуть, організована у 1932 р. Книжки друкувалися у Львові і рецензувалися Іваном Ющишиним. Щоправда, як свідчить І. Филипчак, для Самбора І. Ющишин робив це не безплатно (за рецензування повісті І. Федорака видавництво мало заплатити 100 зол.)[23].

На той час у видавництві уже вийшла друком повість самого І. Филипчака “За вчительським хлібом”, і в планах було надалі розвивати “белєтристику (педагогічну передовсім)”, а також “Історію українського шкільництва”. З тої серії чекали друку вже дві готові праці — І. Филипчака “...і ще одного товариша сільського вчителя”[24].

[19] Товариство Взаїмна Поміч Українського вчительства. 1905–1930.— Львів: Накл. “ВПУВ”, 1932.— С. 173.
[20] ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 48, оп. 1, од. зб. 52.— Арк. 3.
[21] Там само.— Од. зб.43д.
[22] Там само.— Од. зб. 49г.— Арк. 2.
[23] Там само.— Арк. 6зв.
[24] Там само.— Арк. 1зв.-2.

Цікаво звернути увагу тут на зізнання І. Филипчака в тому, що він не вважає себе письменником і не знає української мови. Насамперед це зізнання свідчило швидше про скромність письменника, з-під пера якого вийшло на той час уже багато праць українською мовою і листи якого написані гарною галицькою мовою. Але І. Филипчак дійсно не знав мови раніше, він пише, що по-українськи почав говорити щойно у 29 років, коли одружився, і саме дружина ввела українську мову в його дім. В листах письменник висловлює тугу за рідною Лемківщиною, складає план повернутися туди після того, як наймолодший син закінчить правничі студії у Львові. Не стільки туга за батьківщиною спонукає його до повернення, як прагнення послужити своїм "сполонізованим" землякам: "…в Сяноці, чим раз менше наших людей для культурної праці по наших установах, а там дуже вдячне поле до праці між Лемками, на котрих напосілися наші опікуни[25], щоби їх стерти з лиця землі"[26]. Але навіть перебуваючи поза межами рідної землі, він старався служити їй, адже події історичних повістей письменника "Будівничий Держави" та "Іванко Берладник" відбуваються "… на тлі цілої Лемківщини, про котру дотепер ніхто в літературі не чичиркнув"[27]. Та й історичні дослідження І. Филипчака стосувалися Лемківщини, як наприклад, історія села Вільхівці під Сяноком. Водночас І. Филипчак не оминав увагою у своїй творчості також і Самбірщину: працював над написанням монографії на замовлення НТШ про одне із самбірських сіл, а також над історією учительської семінарії в Самборі, що "…скінчила своє життя. — як всі її товаришки"[28].

Що ж до самбірського видавництва, то в ньому побачили світ тільки дві книжки (крім повісті І. Филипчака "За вчительським хлібом" (1934), вийшла друком ще книжка Олени Цегельської "Слідами Босих ніжок"[29]), після чого видавництво зазнало матеріальної скрути. На видання однієї книжки потрібно було мінімум 600 золотих готівки (таку суму називає І. Филипчак для видання повісті І. Федорака), "…а решту будемо гнати векселями"[30]. Видавництво не могло зібрати необхідної кількості грошей ні з продажу виданих книжок, ні з вкладок потенційних авторів (з авторів збирали, очевидно, по 5 зол., бо П. Кривоносюк зазначає в одному з листів, що вислав саме таку суму на оголошену наступну збірку після

[25] Тут автор має на увазі поляків.
[26] ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 48, оп. 1, од. зб. 49г.— Арк. 16зв.
[27] Там само.— Арк. 10зв.
[28] Там само.— Арк. 17.
[29] В одному з листів І. Федорак подає думку літературної критики про цей твір: "Добра то річ. Повість в "Назустріч" хвалили (а ці пани з дуже м'яким піднебінням)".— Од. зб. 49а.— Арк. 40-41.
[30] ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 48, оп. 1, од. зб. 49г.— Арк. 4зв.

видання “Слідами Босих ніжок”[31]). Б. Заклинський допомагав видавництву, приславши адреси потенційних покупців книжок, але з них тільки двоє купили їх[32].

Та не тільки у фінансах була проблема. І. Филипчак пише, що у Самборі “…є лише комітет з 4 людей при Відділі В.П.У.В. і досить слабо проявляє свою видавничу діяльність”[33]. Далі читаємо, що фактично все перебувало в руках однієї людини — пана Сілецького, який займався справами Відділу ВПУВ, Учительською Касою та ще й Кооперативою “Шовк”. Ясна річ, що внаслідок усіх цих обов’язків цей пан був “перетомлений працею” і недомагав. В той час, як, за свідченням І. Филипчака, у Самборі було 13 учителів-“емеритів” (працюючих учителів взагалі не бралося до уваги, очевидно з огляду на їх зайнятість), але то “…або зробки[34], або легкі люде, котрим не хочеся — або мало інтелігентні”[35]. Ця цитата — це ще одне свідчення цього, що мимо значних досягнень української галицької інтелігенції, зокрема учительської, у вихованні національного самоусвідомлення українського народу та його культурного розвитку, все це в дійсності було справою небагатьох сподвижників.

І. Филипчак видавав свої дослідження теми “Історії українського шкільництва” у “Записках ЧСВВ”, як наприклад, “Ц. К. Окружна Головна Школа в Лаврові”, яку видали окремою книжкою і дали дослідникові 20 авторських примірників, частину з яких письменник просив Б. Заклинського примістити у бібліотеці своєї школи[36]. У 1935 р. Филипчак видав свою повість. “Будівничий Держави” на кредит монастиря Василіян в Жовкві, який автор мав сплатити через півтора року від дня видання книжки. Це непогані видавничі умови для письменника, але крім монастиря Василіан у Жовкві ніякі інші галицькі видавці не були такими вигідними для авторів. Підтвердження того є у листах І. Филипчака, який видавав свої твори в Івана Тиктора та в Григорія Гануляка і в листах висловлює незадоволення як одним, так і другим видавцем. Щодо Івана Тиктора, то в одному з листів висловлене обурення щодо видання “Дмитра Детюка”, якого видавець “…обтяв на половину — зле повязали якісь паталахи, мови не справили… Робили так, щоби “гендель йшов” …Більше з таким гендлярем не хочу мати діло”[37], — вирішує письменник.

[31] ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 48, оп. 1, од. зб. 35к.— Арк. 16.
[32] Там само.— Од. зб. 49г.— Арк. 4зв.
[33] Там само.— Арк. 15зв.
[34] Емерити — пенсіонери; зробки — спрацьовані люди.
[35] ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 48, оп. 1, од. зб. 49г.— Арк. 11.
[36] Там само.— Арк. 18.
[37] Там само.— Арк. 14.

У видавництві Г. Гануляка вийшли “Княгиня Романова” і “Сила волі” І. Филипчака. З обох видань автор дістав всього 130 книжок, а решту, кілька тисяч, видавець оцінив у книгарнях недоступною ціною, так що вони не розкуповувались.

Принагідно для порівняння не зайвим було би навести тут лист самого Г. Гануляка, в якому він описує Б. Заклинському умови праці його видавництва з авторами видань: “Умови мої такі: Плачу за 1 лист печатний (16 стор. вісімки) 6 долярів, а по видрукуванню даю 15-20 примірників книжки даром. Наклади роблю звичайно малі 1500-2000 примірників і очевидно маю право лише до одного накладу. Якщо прийшлось би робити новий наклад, то порозуміваюсь з автором, плачу новий гонорар. … Гонорар виплачу при одержаню рукописи якесь конто, а при виході книжки решту”[38]. З цього листа можна зробити висновок, що умови видання були прозорі, зрозумілі і порядні щодо авторів та їх фінансових прав, однак І. Филипчак залишився невдоволеним.

Незадоволення І. Тиктором висловлює також І. Федорак у своїх листах. З листів І. Филипчака та І. Федорака довідуємося, що вже в травні того (1933) року, тобто ще перед виданням книжки О. Цегельської, у Самборі йшла підготовка до друку повісті Івана Федорака “Безіменні плугаторі”[39]. Але Іван Ющишин затягав з редакцією повісті, вважаючи її художньо слабким твором. Тоді письменник подав свою повість до видавництва Івана Тиктора, пізніше ще дві його повісті “Танок смерти” та “Кров і сльози” побачили світ у цьому видавництві. Правда, всі видання були нещадно скорочені без узгодження з автором. Федорак в листах до І. Филипчака та до Б. Заклинського висловлював сильне незадоволення з того приводу, що скорочення робилися технічно і, на думку автора, були викинені найцінніші фраґменти повістей[40].

Щодо творчості І. Федорака, то з його листів до Б. Заклинського довідуємося, що саме адресат надихнув народного учителя на літературну творчість: “Свойого часу писали Ви на сторінках “Учительського Слова”, що з вчительського життя нема повісти. Один з товаришів[41] взяв собі до серця Ваш клич і працює над такою повістю від часу Вашого кличу”[42]. Це ще одне свідчення того, що Б. Заклинський не тільки сам був невтомним працівником та ентузіастом багатьох справ, але й умів запалити і надихнути всіх навколо себе, що ми неодноразово зазначали в наших статтях.

[38] ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 48, оп. 1, од. зб. 25г.— Арк. 6зв.
[39] Там само.— Од. зб. 49г.— Арк. 2, 5зв.
[40] Там само.— Од. зб. 49а.— Арк. 14.
[41] Адресант мав на увазі себе.
[42] ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 48, оп. 1, од. зб. 49а.— Арк. 1.

Повертаючись до нашої проблеми, можемо однозначно констатувати, що вчителі-письменники були дуже незадоволені видавцями і мріяли про створення своєї власної видавничої кооперативи. Тим більше, що видавці популярної літератури не видавали фахової педагогічної, а педагогічні товариства теж не квапилися фінансувати подібні проекти. З листа письменниці Володимири Жуковецької до Б. Заклинського від 23.04.1935 довідуємося про долю планів Б. Заклинського у заснуванні видавничої кооперативи. Рік тому В. Жуковецька, очевидно, на прохання Б. Заклинського звернулася з нею до М. Матвійчука, сподіваючись на якусь допомогу чи пораду в тому питанні (пригадуємо, що Б. Заклинський вже звертався з подібною пропозицією до нього у 1928 р., тому на цей раз попросив свою товаришку порушити повторно це питання). Виявилося, що видавець був проти заснування такої кооперативи, мабуть, з міркувань конкуренції, як можна зробити висновок з листа письменниці: "Будуть великі трудности, бо всі видавці будуть проти того… Моєю мрією є, щоби така кооператива була чесна, Щоби рукописи не пропадали, а праці не використовувалися. Автори робили би собі відбитки"[43]. Ця цитата з листа В. Жуковецької до Б. Заклинського узагальнила причини незадоволення учителями-письменниками послугами українських видавництв з одного боку і одну з причин невдачі у втіленні своїх видавничих планів з другого.

З листа видно також, що В. Жуковецька готова була розпочати працю над заснуванням видавництва з нового року. Б. Заклинський подає на суд І. Филипчаку ідею заснувати учительську видавничу кооперативу. У відповідь письменник знову радить утворити кооперативу навколо видавництва у Самборі, реанімуючи таким чином його діяльність, і описує адресату засади, на яких вона би могла функціонувати. В баченні вище згадуваного п. Сілецького вони полягали в тому, щоб учителі для видавництва кожної книжки складали щонайменше по 100 злотих. При умові, що вчителів було би не менше 10, за 1000 злотих можна видати 1 книжку, а на наступну знову робити складку[44]. Очевидно, такий процес був занадто затратний для учителів і довготривалий, і, як видно з подальшого листування, не був здійснений.

Про намір Б. Заклинського створити учительську видавничу кооперативу йдеться також і в листі брата Мирона Заклинського, який пропонує підготувати переклади для цього видавництва, наприклад нещодавно видану працю про сучасний педагогічний рух, а якщо буде видаватися "белєтристика", то пропонує готовий переклад з Уїтмена[45].

[43] ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 48, оп. 1, од. зб. 28г.— Арк. 1.
[44] Там само.— Од. зб. 49г.— Арк. 11.
[45] Там само.— Од. зб. 30г.— Арк. 15.

Звичайно, можна погодитись з думкою, що провід ВПУВ, зробивши невдалу спробу видавництва квартальника "Педагогічна бібліотека" у 1928 р., зробив все можливе для заснування окремого учительського видавництва, і воно не виправдало себе фінансово[46]. Але разом з тим треба визнати, що політика проводу була десь недалекоглядною в тому сенсі, що робилася ставка на самоокупність видавництва, замість спонсорування його з боку товариства. Адже саме це мав на увазі Мирон Заклинський, який писав у листі до свого брата з приводу ідеї заснування учительського видавництва: "Ця нова бібліотека … повинна виходити під фірмою якогось поважного товариства, бо це запевнить книжкам збут. Чи є бібліотека ця грошово забезпечена бодай на кілька перших книжок"[47]. У цих словах зазначена причина того, чому задумане Б. Заклинським видавництво не відбулося.

Отже, весь процес труднощів учителів у видавництві свого доробку свідчить все-таки про консервативність політики проводу ВПУВ щодо підтримки і розвитку письменницької творчості серед учителів. Правда, в якійсь мірі провід в особі І. Ющишина, який очолював видавничу справу ВПУВ, мав рацію, що не спішив фінансувати видання усіх учительських творів; перш ніж друкувати якусь річ, вдавався до фахового її рецензування, як це було і стосовно І. Федорака, який у листах до Б. Заклинського скаржиться, що критики та І. Ющишин дуже неприхильні до його повістей: "Либонь писав я Тобі про Вол[одимира] Гнатюка, що в 1917 р. будучи у В[Володимирі?] (у мене) читав збірку моїх новель. Він казав, що замало у них драматизації. Те саме сказав мені й Николишин. Після появи пов[істи] "Безім[енні] пл[угатарі]" закинули мені, що автор крім монольоґів…Про подібні монольоґи і Ющишин зі своїми критиками говорить мені". Далі письменник подає у листі нищівну критику Михайла Рудницького у свій бік: "Книжка надається[48] до народних читалень і може подобатися нещасним нар[одним] вчителям"[49].

Хоча були й не такі негативні думки про творчість І. Федорака. Є. Пеленський у своїй брошурі-огляді тодішнього західно-українського літературного процесу, характеризуючи творчість І. Федорака та І. Филипчака, пише: "Оба автора проводять тенденцію громадянської праці, оба малюють незламні характери учителів. Але й оба замало дбають про добру композицію й чистоту мови". Водночас літературний критик називає повісті обох письменників цікавими[50].

[46] Див.: *Домбровська Є.* Видавнича діяльність Богдана Заклинського // Записки ЛНБ ім. В. Стефаника.— Львів, 2004.— Вип. 12.— С. 461-462.
[47] ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 48, оп. 1, од. зб. 30г.— Арк. 15.
[48] Тут — годитися, підходити.
[49] ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 48, оп. 1, од. зб. 49а.— Арк. 15зв., 21.
[50] *Є. Ю. Пеленський.* Сучасне західньо-українське письменство: огляд за 1930–1935 рр.— Львів: Літературна Бібліотека, 1935.— С. 54-55.

Зате відгук І. Филипчака не просто позитивний, а захоплений. В одному з листів до письменника І. Филипчак пише, що стратив цілу неділю, зачитавшись однією з його повістей, та порівнює її з "Волинню" Уласа Самчука: "Перший ваш твір ціню дуже високо, а цей ще вище! Там є так високодраматичні сцени, о так великім напятті[51], як рідко в нашій літературі надибати можна, а в деяких місцях перевищають "Волинь". Я не критик, і не маю часу нею заниматися — але по прочитанні цеї Вашої повісти залишиться багато в душі у кожної людини. — Вона піднесе вас дуже високо"[52]. Позитивно оцінював також повісті І. Федорака редактор видавництва І. Тиктора Михайло Струтинський: "Повість добра! Матиме першорядне виховне значіння"[53].

З цього випливає, що критика повістей І. Федорака не була однозначно поганою. На цьому фоні дивною була реакція на його повість "Безіменні плугатарі" у пресі ВПУВ, точніше відсутність будь-якої реакції, тобто поява його повісті була зігнорована, що дуже образило письменника: "Я не можу дарувати "бандитам з "Уч[ительського] Слова", що появу "Безім[енних] пл[угатарів] прийняли мовчки. Це-ж сором! І "Р[ідна] Шк[ола]" і "Нов[ий] Час"…"Наш прапор" "Вісник" заговорили, а панове "смакували" з Уч[ительського] Слова зігнорували. Я не хотів похвал, бож немає там защо хвалити, але зігнорувати зовсім?"[54]. В цій реакції "Учительського Слова", очевидно, відобразилося ставлення І. Ющишина до творчості І. Федорака.

Отже, повернувшись до висловленої вище тези, можемо пояснити позицію І. Ющишина високою планкою вимог до друкованого слова. Бо якщо судити з редагованих ним часописів, особливо це стосується "Шляху виховання й навчання", то цей журнал був безумовно фаховим часописом достойного рівня. З іншого боку, в проводі товариства ВПУВ не дуже йшли назустріч учителям-письменникам, які тішилися високою оцінкою критиків. Зокрема, дочка Уляни Кравченко скаржилася у листі Б. Заклинському, що їй відмовили у Взаїмній Помочі допомогти розповсюдити книжку поетеси "Спогади Учительки", видану власним коштом, мотивуючи тим, що авторка не є членом товариства[55].

Так що десь частково можна погодитись з думкою І. Федорака, який, визнаючи публіцистичні "таланти" редактора видань ВПУВ, вважає: "Ющишин є дуже талановитий публіцист і схиляю перед ним голову, але не єсть письменником і не може мені ніщо помогти". І далі: "Ющишин

[51] Напяття — напруження.
[52] ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 48, оп. 1, од. зб. 49г.— Арк. 6-6зв.
[53] Там само.— Од. зб. 49а.— Арк. 11зв.
[54] Там само.— Арк. 38.
[55] Там само.— Од. зб. 36л.— Арк. 4зв.

відноситься до красного письменства байдуже. Про це переконався я тоді, як був у Львові "з'їзд працівників пера"[56].

Цей лист цікавий для нас і з приводу того, що провід ВПУВ все-таки пішов на те, щоби зібрати у Львові довгоочікуваний "з'їзд працівників пера". Але, вочевидь, він не задовольнив учителів-письменників, бо у 1937 р. вони вирішили збиратися самі без допомоги і навіть без відома управи ВПУВ. Такий з'їзд запропонував зібрати вищеназваний П. Кривоносюк[57]. І. Федорак запропонував для цього відпочинкові оселі у Ворохті. З листування видно, що з'їзди відбулися у Ворохті у 1937 і 1938 роках. У 1938 р. з'їзд працював у середині серпня[58]. Щодо учителів, які брали участь в них, то це могли бути Іван Филипчак, Михайло Приймак, Марійка Підгірянка та її чоловік Августин Домбровський (всіх цих товаришів радив у листі запросити І. Федорак), сам Іван Федорак, Петро Кривоносюк, Володимира Жуковецька і, звичайно, Богдан Заклинський. Хоча, на основі листів можна твердити, що у 1938 р. І. Филипчак не зміг приїхати[59]. І взагалі, вся справа, мабуть, трималася на ентузіазмі Б. Заклинського. І. Федорак, наприклад, обговорюючи з ним питання підготовки з'їзду, застерігав, щоби той не залучав його, бо, мовляв, він не розуміється на цій справі: "До такого діла не запрягай мене, бо не визнаюся. Що найвище можу бути німим обсерватором цілого діла — як колись у Львові"[60].

Таким чином, систематичне вивчення епістолярію Б. Заклинського 20–30-х рр. XX ст., цього скромного, але суспільно активного галицького учителя, відкрило нам цікаву картину видавничого процесу в Галичині у міжвоєнний період, особливо цікаву справжніми, схованими від стороннього ока, стосунками між основними учасниками цього процесу. Сподіваємось, що наведені нами факти з епістолярію Богдана Заклинського будуть цікавими для дослідників історії української видавничої діяльності Галичини, адже дослідження листування між людьми, заангажованими в якомусь процесі, дає можливість глибшого і більш різнобічного вивчення цього процесу.

---

[56] ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 48, оп. 1, од. зб. 49а.— Арк. 43, 44зв.
[57] Там само.— Од. зб. 35к.— Арк. 22зв.
[58] П. Кривоносюк готувався виголосити на ньому свою працю з психології українського народу, яку підготував як корреферат до праці Яреми "Українська духовність", а також поему "Післанці Нового Завіта", яка мала бути свого роду продовженням "Мойсея" Івана Франка.— Од. зб. 35к.— Арк. 24-29.
[59] ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 48, оп. 1, од. зб. 49г.— Арк. 24.
[60] Там само.— Од. зб. 49а.— Арк. 31зв.

БОГДАН ЗАКЛИНСЬКИЙ І УЧИТЕЛЬСЬКИЙ ВИДАВНИЧИЙ ПРОЦЕС У ГАЛИЧИНІ 20–30-х рр. ХХ ст. (із матеріалів родинного архівного фонду Заклинських у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України)

Єлисавета Домбровська

молодший науковий співробітник відділу рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України

На матеріалах листування громадського діяча і педагога Богдана Заклинського з галицькими учителями-письменниками: Михайлом Тараньком, Миколою Матвійчуком, Григорієм Гануляком, Олена Кисілевською, Петром Кривоносюком, Володимирою Жуковецькою та іншими, яке зберігається у родинному архівному фонді Заклинських у відділі рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України, прослідковується проблема видання творів учителів-письменників Галичини у 20–30-ті роки ХХ ст.

Ключові слова: Богдан Заклинський, родинний архівний фонд Заклинських, професійне товариство "Взаїмна Поміч українського вчительства", "Педагогічно-наукова комісія" ВПУВ, дослідження Б. Заклинського "Українські учителі в літературі", видавництва "Добра книжка" і "Світ дитини", видавнича кооператива Самбірського відділення "Взаїмної Помочі Українського Вчительства", "з'їзд працівників пера".

BOHDAN ZAKLYNS'KYI AND TEACHER'S PUBLISHING PROCESS IN HALYCHYNA IN 1920–30-s (Based on Materials of Zaklyns'kyi Family Archival Fond in Manuscript Dept., L'viv Stefanyk Scientific Library)

Yelysaveta Dombrovs'ka

Junior Research Fellow, Manuscript Dept., L'viv Stefanyk Scientific Library, National Academy of Sciences of Ukraine

Materials of correspondence of public figure and teacher Bohdan Zaklyns'kyi with Halychyna teachers and writers (Mykhailo Taran'ko, Mykola Matviychuk, Hryhoriy Hanulyak, Olena Kisylevs'ka, Petro Kryvonosyuk, Volodymyra Zhukovets'ka et al.) kept in the Zaklyns'kyi family archival fond in the Manuscript Department of L'viv Stefanyk Scientific Library, are used to follow the problem of edition of works of Halychyna teachers and writers in 1920-30-s.

Keywords: Bohdan Zaklyns'kyi, Zaklyns'kyi family archival fond, *Vzaimna Pomich Ukrains'koho uchytel'stva (VPUV)* professional society, VPUV *Pedahohichno-naukova komisiya, Ukrains'ki vchyteli v literaturi* by B. Zaklyns'kyi; *Dobra knyzhka* and *Svit dytyny* Publishing Houses; VPUV Publishing Cooperative in Sambir, writers convention.

БОГДАН ЗАКЛИНСКИЙ И УЧИТЕЛЬСКИЙ ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ПРОЦЕСС В ГАЛИЧИНЕ 20–30-х гг. XX ст.
(из материалов семейного архивного фонда Заклинских отдела рукописей Львовской научной библиотеки Украины им. В. Стефаника НАН Украины)

Елизавета Домбровская

младший научный сотрудник отдела рукописей
ЛНБ им. В. Стефаника НАН Украины

На материалах переписки общественного деятеля и педагога Богдана Заклинского с галицкими учителями-писателями: Михаилом Тараньком, Николаем Матвийчуком, Григорием Гануляком, Еленой Кисилевской, Петром Кривоносюком, Владимирой Жуковецкой и другими, которая сохраняется в семейном архиве отдела рукописей ЛНБ им. В. Стефаника НАН Украины, прослеживается проблема издания произведений учителей-писателей Галичины 20–30-х гг. XX ст.

Ключевые слова: Богдан Заклинский, семейный архивный фонд Заклинских, профессиональное общество "Взаїмна Поміч Українського Вчительства", "Педагогічно-наукова комісія" ВПУВ, исследование Б. Заклинского "Українські вчителі в літературі", издательства "Добра книжка" и "Світ дитини", издательский кооператив Самборского отделения "Взаїмної Помочі Українського Вчительства", "съезд работников пера".